

Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri

ERMAN ARTUN

KİTABEVİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ

A. Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatına Genel Bakış

a. Âşık Edebiyatının Özellikleri

b. Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatının Oluşumu Gelişimi

c. Yüzyıllara Göre Âşık Edebiyatının Özellikleri

1. XVI. Yüzyıl Âşık Edebiyatı
2. XVII. Yüzyıl Âşık Edebiyatı
3. XVIII. Yüzyıl Âşık Edebiyatı
4. XIX. Yüzyıl Âşık Edebiyatı
5. XX. Yüzyıl Âşık Edebiyatı

d. Âşıklık Geleneği

1. Çırak Yetiştirme (Kapılanma)
2. Mahlas Alma
3. Âşık Musikisi – Saz
4. Bade İçme ve Rüya Motifi

e. Âşık Toplantıları ve Âşık Fasılları

1. Askı Asmak - Askı İndirmek - Muamma
2. Âşık Fasılları
3. Âşık Fasıllarında Düzen

f. Âşık Edebiyatında İşlenen Başlıca Konu ve Temalar

g. Âşık Şiirinde Biçim ve Tür

h. Âşık Edebiyatında Üslûp

1. Âşık Edebiyatında Ortak Anlatım Özellikleri
2. Âşık Edebiyatında Anlatım Şekilleri
3. Âşık Edebiyatında Anlatım Kalıpları
4. Âşık Edebiyatında Anlam ve Söz Sanatlarıyla Anlatım

BİRİNCİ BÖLÜM

A. Âşık Edebiyatı Metinlerinin Tahliline Genel Bakış

B. Âşık Edebiyatında Motifler

C. Âşık Şiiri Geleneğine Tematik Bakış

İKİNCİ BÖLÜM

Yüzyllara Göre Âşık Edebiyatı Şiir Tahlilleri

- 1. XVI. Yüzyıl** (Köroğlu, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlu)
- 2. XVII. Yüzyıl** (Âşık Kuloğlu, Âşık Ömer, Gevheri, Kayıkçı Kul Mustafa, Ercişli Emrah)
- 3. XIX. Yüzyıl** (Âşık Dertli, Âşık Şem'i, Âşık Dadaloğlu, Âşık Bayburtlu Zihni, Âşık Seyrani, Âşık Tokatlı Nuri, Âşık Zileli Ceyhuni, Âşık Şenlik, Âşık Ruhsati, Erzurumlu Emrah)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A. Konularına Göre Âşık Edebiyatı Şiirlerinden Örnekler

1. Güzellemeler

- a. Dedim-Dedi'li Güzellemeler
- b. Atışmalı Güzellemeler

2. Semailer

3. Yiğitlemeler

4. Taşlamalı-Takımlı Şiirler

5. Yalanlamalar

6. Öğütlemeler

7. Alkışlamalar - Kargışlamalar

8. Yaşnameler

9. Destanlar

10. Şikâyetnameler

11. Sicillemeler

12. Atışmalar

SÖZLÜK

ÖN SÖZ

Âşıklık geleneği, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, şiirin kalıcı ve etkileyici özelliğinden yararlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Âşıklar; sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kalemlle (yazarak) geleneğin özelliklerini taşıyan birkaç biçimde şiir söyleyenlere “âşık”, bu söyleme biçimine “âşıklık-âşıklık”, âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de “âşıklık geleneği” adını veriyorlar.

Âşık edebiyatı geleneğini bilmeden, âşık şiirinin tarihsel ilgisini kavramak, anlamak, yorumlamak, çözümlmek, düzeyli bir şiir eleştirisi yazmak mümkün değildir. Âşık şiirinin, inceleme veya çözümlmesinde şiirin bütünlük içindeki varlığını sağlayan ruhu ve metnin tarihsellik ile ilgili bağı göz ardı edilmemelidir.

Âşık şiiri geleneğimiz için, dönemine ve âşığına göre değişen ölçülerde kolay, anlaşılır olduğu genel kanısı vardır. Âşık şiirinin motif ve imaj zenginliği vardır.

Metin tahlili geleneği içerisinde âşığın ve metnin nasıl inceleneceği, incelemede hangi ölçütlerin uygulanacağı, sonuca nasıl ulaşılabileceği hakkındaki tartışmalar ve farklı yaklaşımlar günümüzde halen devam etmektedir. Metin tahlili çalışmalarında tartışmaların ve farklı yaklaşımların amacı, şiiri daha iyi anlamaya yöneliktir.

Edebî metin; kendine özgü dili, gerçeklikle olan ilgisi, estetik yaşantı uyandırması, çok anlamlılığı, yazıldığı dönemi temsil etmesi, kendine özgü anlatma formlarına sahip olması gibi birçok niteliğe sahiptir. Metin, çok farklı düzeylerde dille iletişimde bulunmak amacıyla oluşturulan anlatma ve anlaşma aracıdır.

Başlangıçtan günümüze her türlü şiir, coşku ve heyecanla dile getirme gereksinimi ve isteği çevresinde oluşmuştur. Şairler bir anlatma formu olan şiir yoluyla, dönemlerinin beğenilerini ve anlayışlarını, tarihi birikim ve gelecek düşüncelerini şekillendirmişlerdir.

Âşıklar dönemin ve geleneğin anlayışıyla, beğenisiyle, şiirlerinde kendi anlatma şekillerini oluştururlar. Anlatıcı anlatmak istediği konuyu kendi bakış açısıyla gözler önüne serer. Âşıklar seslendikleri kitlenin anlayışını, beğenisini göz ardı edemez.

Edebî metinlerde doğal dilden bir sapma vardır. Bu, dil göstergelerinin ilk anlamlarından çok mecaz anlamlarıyla ve yan anlam değerleriyle kullanıldıklarını da ifade eder. Her edebî metin, yan anlam değeri bakımından zengindir. Yan anlam kelimedede değil anlatımda veya eserde aranmalıdır. Çünkü o, dil göstergelerinin çağrışım ve duygu değerleri aracılığıyla okuyucunun zihninde ve gönlünde oluşur. Şair şiirinde sezdirir, çağrıştırır, hissettirir, duyurur, hatırlatır ve bunlara bağlı olarak ve bunlar çevresinde düşündürür.

Edebî metin, okuyucuda bir izlenim bırakmak, bir anlayış, bir duygu uyandırmak kısacası onda estetik yaşantı adı verilen bir halin ortaya çıkmasını sağlamak amacıyla düzenlenir. Edebî metin kurmacadır. Hiçbir edebî metinde yaşanan gerçeklik olduğu gibi anlatılmaz. Anlatılırsa tarih olur, hatıra olur, kısacası öğretici metin olur.

Edebî metin, kendi gerçekliğini dile getirmede, geçmişin ve döneminin her türlü birikiminden yararlanır, onları malzeme olarak kullanır. Edebî metin; diğer sanat eserleri gibi yaşanan, düşünülen, tasarlanan gerçekliği eserin ortaya konulduğu dönemin beğenisi ve anlayışından hareketle anlatır.

Edebiyat tarihi, edebî metinlerin ortaya konuldukları dönemi, onların yazarlarını tarihî yöntemle ele alır, inceler ve değerlendirir.

Edebî eleştiri, edebî metinleri benimsenen anlayış, düşünce ve beğeniye göre değerlendirme çabalarının ürünüdür.

Edebî çözümlenme; (edebî tahlil) benimsenen bir düşünceden, anlayıştan yola çıkarak edebî metinleri oluşturan birimler arasındaki ilişkiyi belirleyip açıklamayı ve onu meydana getiren farklı kategoriler arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermeyi, amaç edinmiştir.

Metin tahlili; bir edebî eseri, bütünlüğü içerisinde, bütünü oluşturan her türlü ögenin (anlam, yapı, dil, üslup) belli bir yöntemle ele alınıp incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanmasıdır. Metin tahlilinde, şekil özellikleri, yazım özellikleri, dil öğeleri, edebî sanatlar, düşünce, duyuş gibi özellikleri incelenir. Beyit veya dörtlük verilir. Günümüz Türkçesine çevrilir. Dörtlükteki ya da beyitteki kelime, terim ibareleri, Dinî-tasavvufi anlamdaki telmihler, benzetmeler ve edebî sanatlar incelenir. Bütünlüğü olan her şiir bu bütünlük içerisinde ele alınmalıdır. Bu, klasik şerhten farklı olup tahlile yakındır. Ancak âşık edebiyatı bir kavram ve kavramlar dizisi olduğu için, metin şerhinden daha kapsamlı yaklaşımları vardır. Metin tahlilinde içerik, yapı, dil ve bunların alt unsurları ele alınıp edebîlik sırrının çözülmesi amaçlanır. Tahlil başlı başına metin çalışmasıdır. Metin parça değil, bütündür.

Âşık şiirinin metin tahlili, geleneğin mantığına, geleneğin yüklediği anlamlara bağlı olmalıdır. "Bana göre" anlayışıyla gelenek dışı anlamlar yüklemek tahlili öznel yapacaktır. İlk günden bugüne dek yazılmış geleneğe bağlı şiirlerle ortak bir düzen kurulmuştur. Bu düzenin dışında kalanlar âşık sayılmamıştır.

Metni çözümlenmenin amacı, eseri; içerik, yapı, dil ve üslup yönünden anlamaktır. Her okuyucunun edebî eserin dilini çözüp onun semboller dünyasına bütünüyle nüfuz edebilmesi, mesajını tam ve doğru anlayabilmesi estetik zevkle mümkün olur.

Şiir çözümlenmesinde, eleştirisinde de yöntemler tek başlarına ancak belli bir yere kadar işe yarar. Şiir yapılarını, sesini, anlamını, anlam aktarmalarını, simgelerini, göstergelerini, dilin dil verimlerini aynı anda gözetken zenginlik tek yönlü yöntemle çözümlenemez.

Âşık edebiyatıyla ilgili olarak araştırmacılar, bugüne kadar çok önemli araştırmalar yaptılar. Bu âşık edebiyatı gönüllülerine şükran borçluyuz. Böylesine geniş kapsamlı çalışmada eksiklerin bulunması kaçınılmazdır. Alanla ilgili çalışanların katkıları bize daha sonraki çalışmalarımızda rehber olacaktır.

Bu çalışmanın kitap haline gelmesinde basım, düzeltme aşamalarında yardımlarını aldığım öğrencilerime, basılmasını sağlayan Sayın Mehmet Varış'a ve Kitabevi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Erman ARTUN

Adana, Eylül, 2009

ARKA KAPAK (KİTAP HAKKINDA)

Bu kitapta âşık edebiyatı geleneği; âşık edebiyatına genel bakış, Anadolu'da oluşumu, motifleri, tematik bakış ve genel özellikleri bakımından incelendikten sonra örnek metin tahlilleri yapılacaktır.

Metin tahlili; bir edebî eseri bütünlüğü içerisinde bütünü oluşturan her türlü ögenin (anlam, yapı, dil, üslup) belli bir yöntemle ele alınıp incelenmesi, değerlendirilmesi, yorumlanmasıdır. Metin tahlilinde, şekil özellikleri, yazım özellikleri, dil öğeleri, edebî sanatlar, düşünce, duyuş gibi özellikler incelenir.

Metnin çözümleme amacı, eseri; içerik, yapı, dil ve üslup yönünden anlamaktır. Her okuyucunun edebî eserin dilini çözüp, onun semboller dünyasına bütünüyle nüfuz edebilmesi mesajını tam ve doğru anlayabilmesi, estetik zevkle mümkün olur.

Âşık edebiyatı geleneğini bilmeden, âşık şiirinin tarihsel ilgisini kavramak, anlamak, yorumlamak, çözümlmek, düzeyli bir şiir eleştirisi yapmak mümkün değildir. Âşık şiirinin, inceleme veya çözümlmesinde şiirin bütünlük içindeki varlığını sağlayan ruhu ve metnin tarihsellik ile ilgili bağı göz ardı edilmemelidir.

Âşık şiirinin metin tahlili, geleneğin mantığına, geleneğin yüklediği anlamlara bağlı olmalıdır. "Bana göre" anlayışıyla gelenek dışı anlamlar yüklemek tahlili öznel yapacaktır.

Dinî-Tasavvufî
Halk Edebiyatı
Metin Tahlilleri

ERMAN ARTUN

KİTABEVİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ

A) TASAVVUFA GENEL BİR BAKIŞ

- a) Tasavvuf Nedir?
- b) Tasavvufun Kökeni
- c) Tasavvufun Kaynakları
- d) Tasavvufun Kurumsallaşması-Yayılmaması
- e) Tasavvuf Teorileri
- f) Tarikatların Ortaya Çıkması: Tekkeler, Zaviyeler

B) DİNÎ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATININ ANADOLU'DA OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

- a) Tasavvufun ve Tasavvuf Edebiyatının Anadolu'ya Taşınması
- b) Anadolu'da Türk Edebiyatının Yeniden Yapılanması
- c) Dinî-tasavvufî Halk Edebiyatının Oluşması

C) DİNÎ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATININ GENEL ÖZELLİKLERİ

D) DİNÎ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATINDA BİÇİM

- a) Dinî-tasavvufî Halk Edebiyatında Ölçü ve Kafiye
- b) Divan Şiirinden Alınan Nazım Biçimleri
- c) Halk Edebiyatına Ait Nazım Biçimleri

E) DİNÎ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATINDA ÜSLUP

- a) Dinî-tasavvufî Halk Edebiyatında Üslûp
- b) Dinî-tasavvufî Halk Edebiyatında Ortak Anlatım Özellikleri
- c) Dinî-tasavvufî Halk Edebiyatında Anlatım Şekilleri
- d) Dinî-tasavvufî Halk Edebiyatında Anlatım Kalıpları
- e) Dinî-tasavvufî Halk Edebiyatında Anlam ve Söz Sanatlarıyla Anlatım
- f) Dinî-tasavvufî Halk Edebiyatında Yerel Dille Anlatım

BİRİNCİ BÖLÜM

A) DİNÎ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATI METİNLERİNİN TAHLİLİNE GENEL BAKIŞ

B) DİNÎ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATINDA MOTİFLER

C) DİNÎ-TASAVVUFİ HALK ŞİİRİ GELENEĞİNDE İŞLENEN ŞİİRLERE TEMATİK BİR BAKIŞ

İKİNCİ BÖLÜM

YÜZYILLARA GÖRE DİNÎ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATI ŞİİR TAHLİLLERİ

12. Yüzyıl

13. Yüzyıl (Yunus Emre)

15. Yüzyıl (Hacı Bayram Velî, Kaygusuz Abdal, Akşemseddin, Eşrefoğlu Rumî)

16.Yüzyıl (Kaygusuz Vizeli Alâeddin, Şah İsmail [Hatayi], Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Muhyeddin Abdal)

17.Yüzyıl (Niyazî-i Mısrî, Teslim Abdal)

18. Yüzyıl

19. Yüzyıl

20. Yüzyıl

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONULARINA GÖRE DİNÎ-TASAVVUFİ HALK ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

1) İlahiler

2) Nefesler

3) Miraciyeler

4) Devriyeler

5) Nutuklar

6) Şathiyeler

7) Münâcaatlar

8) Nâ'lar

9) Ramazaniyeler

10) Methiyeler

11) Hikmetler

12) Maktel-Mersiyeler

13) Medednâmeler

14) Dûvaz / Dûvazdeh / Dûvazimamlar

SÖZLÜK

KAYNAKÇA

DİZİN

ÖN SÖZ

Türklerin İslamiyet'i kabul edip Müslüman olmalarından sonra 11. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden tekkelerde mutasavvıflar, medreselerde ise bilginler aracılığıyla ortaya konan ürünler, dinî-tasavvufî bir karakter taşıyordu. Tekkelerin bir bölümü geniş kitleleri etkileyerek gelişip yayıldı. Büyük mutasavvıf kişilerin çevresinde oluşan tasavvuf, teşkilat ve tören sistemi haline gelen tarikatlar, güzel sanatların gelişiminde çok önemli roller oynamıştır. Edebiyat, tasavvuf heyecanı için de bir anlatım aracı olmuş, şiirlerde dile gelmiştir. Tasavvuf, toplumun her kesiminden temsilci bulmuştur. Dinî-tasavvufî edebiyat mutlak güzelliğe ulaşma çabası ile ilahî aşkı, şiirlerle yüceltir.

Edebi metin kendine özgü dili, gerçeklikle olan ilgisi, estetik beğeni uyandırması, çok anlamlılığı, yazıldığı dönemi temsil etmesi, kendine özgü anlatma formlarına sahip olması gibi birçok niteliğe sahiptir. Metin, çok farklı düzeylerde dille iletişimde bulunmak amacıyla oluşturulan anlatma ve anlaşma aracıdır.

Dinî-tasavvufî halk edebiyatı şiirimizi sağlıklı anlayabilmek ve tahlil edebilmek için şiirlerin tasavvufî anlamlarına dikkat etmek gerekir. Dinî-tasavvufî halk edebiyatında tasavvufî anlam şiir sanatı içinde eritilmiş ve ilk görünen anlamın altına gizlenmiştir. Metin tahlili çalışmalarının temel felsefesi; metinden yola çıkarak anlatılmak isteneni yorumlamaktır. Metin tahlili çalışmalarını yönlendiren geleneğin belirlediği, anlam yüklediği, güzellik ve değerlilik bakış açısı olmalıdır. Gelenek dışı her tür yorum ve açıklama öznel olacaktır.

Dinî-tasavvufî halk edebiyatı şiirinin metin tahlilleri; geleneğin mantığına, geleneğin yüklediği anlamlara bağlı olmalıdır. Dinî-tasavvufî halk edebiyatı geleneğini bilmeden dinî-tasavvufî halk edebiyatı şiirinin tarihsel ilgisini kavramak, anlamak, yorumlamak, çözümlmek, düzeyli bir şiir eleştirisi yapmak mümkün değildir. Dinî-tasavvufî halk edebiyatı şiirinin, inceleme veya çözümlmesinde şiirin bütünlük içindeki varlığını sağlayan ruhu ve metnin tarihsellik ile ilgili bağı göz ardı edilmemelidir.

Dinî-tasavvufî halk edebiyatımızda şiir; bir anlamın semboller, ritimli sözler ve uyumlu sesler yardımıyla aktarılmasıyla şekil bulan bir anlatım biçimidir. Bir dinî-tasavvufî halk edebiyatı şairi toplumun değerleriyle beslenir. Dil, biçim, yapı özelliklerini koruyarak dinî-tasavvufî halk edebiyatı geleneğinde yerini alabilir.

Geleneğe bağlı özgün bir dinî-tasavvufî halk edebiyatı şiiri; tarihi, kültürel, toplumsal birikimi taşıyan dille, kişisellik süzgecinden geçerek oluşur. Özgünlük, şairin malzemesini nasıl kullandığına bağlıdır. Her şair nesneleri farklı görüp kendi dünyasına farklı yerleştirir. Türk şiirinde İslam etkisinden önce ciddi bir yapı ve içerik gelişmesi olmuştur. Dinî-tasavvufî halk edebiyatı şiirinde somut öğeler göze çarpar. Bu, görsel imajların ağır bastığı bir dünyadır.

Dinî-tasavvufî halk edebiyatının temel kaynaklarına inmeden, onları özümlemeden yalnızca terminolojik bilgilerle metin incelemeleri yapılamaz. Türk edebiyatının kendisine özgü kaynakları vardır. Başta Kur'an, Hadis, İslamî ilimler olmak üzere; genel tarih, peygamberler tarihi, efsane, menkıbe, mitoloji, astronomi, astroloji, çeşitli spor oyunları, gündelik hayat, pozitif bilimlerle, simya, vb. şairin metin kurgusunda önemli rol oynar.

Tasavvufî şiir, tasavvufî edebiyat, mutasavvıfın Tanrı'ya kavuşma özlemiyle, Tanrı'ya doğru yolculuğunun ve en sonunda Tanrı'ya kavuşmasının hikâyesidir. Tanrı'ya kavuşma yolunun sırları, acıları, ayrılık sıkıntıları dile getirilir. İnsan Tanrı'ya aittir, dönüş ancak onadır. Tasavvuf insanın bu yolculuğu kendi iradesiyle nasıl yapacağını öğretir.

Dinî-tasavvufî halk edebiyatını ana çizgileriyle bir kültür varlığı olarak tanıtip gelecek kuşaklara aktarmayı görev bildik. Dinî-tasavvufî halk edebiyatı şiirlerini bir ölçüde aydınlatılabildiysek kendimizi mutlu sayacağız.

Dinî-tasavvufî edebiyatla ilgili olarak araştırmacılar, bugüne kadar bu konuda çok önemli araştırmalar yaptılar, onlara şükran borçluyuz. Bu tür çalışmalarda eksiklerin bulunması kaçınılmazdır. Konuyla ilgili çalışanların katkıları bize daha sonraki çalışmalarımızda rehber olacaktır.

Bu çalışmanın düzeltme aşamasında yardımlarını aldığım öğrencilerime, basılmasını sağlayan Sayın Mehmet VARİŞ'a ve Kitabevi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Erman ARTUN

Adana, 2010

ARKA KAPAK (KİTAP HAKKINDA)

Bu kitapta dinî-tasavvufî halk edebiyatı geleneği; tasavvufa genel bakış, tasavvufun Anadolu'da oluşumu, motifleri, tematik bakış ve genel özellikleri yönleriyle incelendikten sonra örnek metin tahlilleri yapılacaktır.

Metin tahlili, bir edebi eseri bütünlüğü içerisinde bütünü oluşturan her türlü ögenin (anlam, yapı, dil, üslup) belli bir yöntemle ele alınıp incelenmesi, değerlendirilmesi, yorumlanmasıdır. Metin tahlilinde, şekil özellikleri, yazım özellikleri, dil öğeleri, edebi sanatlar, düşünce, duyuş, ayet, hadis, kıssa gibi özellikler incelenir.

Metnin çözümlenme amacı, eseri; içerik, yapı, dil ve üslup yönünden anlamaktır. Her okuyucunun edebi eserin dilini çözüp onun semboller dünyasına bütünüyle nüfuz edebilmesi, mesajını tam ve doğru anlayabilmesi estetik zevkle mümkün olur.

Dinî-tasavvufî halk edebiyatı geleneğini bilmeden, dinî - tasavvufî şiirin, tarihsel ilgisini kavramak, anlamak, yorumlamak, çözümlenmek, düzeyli bir şiir eleştirisi yapmak mümkün değildir. Dinî-tasavvufî şiirin, inceleme veya çözümlenmesinde şiirin bütünlük içindeki varlığını sağlayan ruhu ve metnin tarihsellik ile ilgili bağı göz ardı edilmemelidir.